

magyar játékszín

FÖLDES ANNA

Dialógus egy drámáról

Dobozy Imre: Eljött a tavasz

ígéretért - előlegezett bizalom. Ez a premier előtt adott nyilatkozatok képlete. Bemutató után a képlet változik: a kérdések tárgya, ihletője, a válaszok fedezete és ellenőre maga a mű. A dráma és az előadás. Az interjú - bár változatlanul informál - szükségszerűen közelít a kritikához. Mégsem válhat kritikává, mert lényege szerint nem ítélet, hanem vita. A szerző „védekezés” helyett lehetőséget kap arra, hogy felvegye vagy érintetlenül hagyja a kesztyűt. A kritikus pedig, hogy szembenézzen saját véleményének kontrolljával.

Kettőjük vitája mégsem magánügy.

Ebben a meggyőződésben kerestem fel néhány héttel a premier után *Dobozy Imrét*, az *Eljött a tavasz* szerzőjét.

Kezdjük az ön drámával kapcsolatos nyilatkozatának legmeglepőbb megállapításával. Eszerint nem mint bíró tárgyalja és ábrázolja a felvetett problémákat.

- Valóban, ez eltökélt szándékom volt. Az utóbbi időben túlságosan elharapózott nálunk az a magatartás, hogy mindenki mindenről tudja az abszolút igazságot. A rádióbemondó, a kommentátor, a pedagógus és az úttörő. Kiment a divatból, hogy valaki véleményt mondjon. Én az abszolút igazság kinyilatkoztatása helyett megpróbáltam kivallatni hőseimet, milyen helyzetben, milyen érdekből mit cselekedtek, mit vállaltak és mit mulasztottak. A maguk igazságát képviselő figurák hiteles vallomása kell hogy hordozza az ítéletet.

- De a dráma természete szerint Ön minősíti is a figurákat.

- Természetesen. Tudatos írói megfontolás dönti el, hogy jellemvonásaik, tulajdonságaik közül mit hangsúlyoz az ember a színpadon. De az ábrázolásban is törekszem az elfogulatlanságra.

- Meglepő ezt Dobozy Imrétől hallani.

- Ne értse félre: az ügyel szemben nem vagyok elfogulatlan. Éppen ezért nyúltam ehhez a témához.

- Mint a dráma „elfogulatlan” nézője, úgy érzem, hogy hőseivel sem lehet az, hiszen a kollektív vallatás szuggerálja az ítéletet.

- Igen, de ez már a néző ítélete lesz és nem az íróé. Az én célom, hogy a néző a maga ítéletének meghozatalánál értse, hogy mit kellett volna tenni, és érezze azt is, hogy ezeknek az embereknek milyen nehéz lett volna azt megtenniük.

- Életrajza alapján feltételezem, hogy az ábrázolt szituáció részben saját élménye.

– Ha a történet nem is, a tapasztalat feltétlenül sajátom. 1942-től előbb a **Horthy-hadsereg**-ben szolgáltam, azután a másik oldalon harcoltam, a németek ellen. Azt hiszem, éppen a tapasztalataim óvnak meg a sommásságoktól.

– Vitathatónak érzem, hogy ebben a században, amelyet kétségtelenül a magyar társadalom modelljének szán, hiányoznak a végletek. Mintha tudatosan került volna a jellemek politikai, világnézeti polarizálását.

– Valóban ez történt. Úgy éreztem, hogy a mártírok és a fasiszta gyilkosok alakja már számtalan változatban szerepel a magyar irodalomban. Tulajdonképpen az Eljött a tavaszban is jelen vannak a végletek, én is megidézem a nyilast, a németet. Csakhogy ezek nem mint karakterek szerepelnek nálam, hanem kizárólag funkciójukban - gyilkosként. Azért elégedtem meg velük kapcsolatban ennyivel, mert nem az érdekel, hogy ők milyenek, hogy miért gyilkolnak, hanem az, hogy milyen közeg tette lehetővé a tobzódásukat. A két pólus között levő massa, a tömeg problémáját kutattam, azét a rétegét, amely mintha kiszorult volna a művészetek reflektorfényéből. Pedig nemcsak számukban voltak jelentősek, hanem történelmi szerepükben is. Rengetegen voltak, akik nem tekinthetők fasisztának, de mégsem fordultak szembe a faszizmussal, és nem tettek semmit az adott hatalom ellen. Sőt, ellenkezőleg, a lehető leglelkiesmeretesebben szolgálták és a végsőkig kiszolgálták. Régóta izgat, mi az oka annak, hogy az emberek többségével nálunk mindent meg lehetett csinálni. Hogy cselekvésük iránya kizárólag attól függött, merre vezetik őket. Harcoltak az orosz fronton, eltűrték a nyilas terrort, de vállalták az újjáépítés terheit is. A ma felől közelítve kérdéshez, ez felveti, hogy az emberek a bőrükből nem tudnak ugyan kibújni, de képesek és hajlandók a jó ügyhöz is idomulni. Mi az oka a mindenhova vezethető tömeg hajlékonyságának? Miért hiányzik az emberek többségéből a tartás? Ezt kerestem például Vonyó jellemében is.

– Vonyó (*az előadásán Szirtes Ádám alakítja - A szerk.*) a dráma egyik legösszetettebb, legérdekesebb figurája.

– Örülök, hogy ez a véleménye. Vonyó figurájával arra kívántam irányítani a figyelmet, hogy ez az ember talán még veszélyesebb, mint a típusfasiszta, mert szokatlanabb és megfélemlítő. Még munkaszolgálatos is van, aki mellette tanúskodik. Pedig Vonyó Berdicsevnél tízesével végezte ki a partizánokat - egy üveg rumért. De Vonyóban a szolga tisztessége, az engedelmesség keveredik a kegyetlenséggel. Beszéltem a premier után a dráma egy fiatal nézőjével, aki azt mondta: Vonyó mégiscsak más, korlátolt, de nem olyan elvetemült, mint a többiek, és nem lehet felette ugyanolyan szigorúan ítélni, mint azok felett, akik félrevezették. Ennek a fiúnak azt feleltem, hogy próbált volna csak két hónapot egy ilyen Vonyó alatt szolgálni. Persze ez nem jelenti azt, hogy egyforma mértékkel kívánnám mérni a felelőséget.

- A nemzeti felelősség problémája az egyik legaktuálisabb közéleti vitakérdés. Ezzel kapcsolatban már a Hideg napok is felszította a szenvedélyeket, és valószínű, hogy az Eljött a tavasz nyomán újra fellángolnak majd a viták. De hadd jegyezzem meg, *hogy a* dráma állásfoglalása és kicsengése, úgy tetszik, nem egyezik az Ön nyilatkozatával, amelyben mintha előre védekezne „a büntudat atmoszférájának erőltetése” ellen.

– Lehet, hogy a drámához fűzött kommentárban ez nem világos, de remélem, a műben az. Hogy semmit sem tagadhatunk le, amit elkövettünk, de semmit nem kell vállalnunk, ami nem bennünket terhel. Meggyőződésem, hogy más fokon felelős az, aki parancsot adott a gyilkolásra, mint az, aki képtelen volt kiadni a parancsot ennek az ellenkezőjére.

– Elvontan talán igen. De az Eljött a tavasz éppen azt bizonyítja be, hogy következményeiben nem olyan nagy a különbség. Végletes szituációkban a cselekedetek elmulasztása is bűnné válik.

- Ezt a kérdést mégis történelmietlennek érzem. Hiszen az emberek *akkor* nem számoltak tetteik következményeivel, nem ismerhették azokat. A darabban is mindenkinek megvan a maga igazolása.

- Bodakinak igen, de Sajbán századosnak már nem. És húsz év után nem minden igazolás elfogadható. De ha már itt tartunk, maradjunk is Bodakinál...

-Őt szántam a dráma kulcsfigurájának. Ő testesíti meg az ellenállás, a cselekvés lehetőségét.

- Ezt elfogadom. Nagyon izgalmasnak érzem a figurát, hitelesnek a maga felemás, de mégis sorsdöntő lázadását. Nem érzem azonban indokoltnak Bodaki öngyilkosságát.

-Ha úgy tette volna fel a kérdést, hogy logikus-e Bodaki öngyilkossága, könnyebben válaszolnék. Azt mondanám, hogy nem az. De ez az egész dráma arról szól, hogy az emberek nem logikusan cselekszenek. Hiszen a logika azt követelné, hogy a felismeréstől egyenes út vezessen a tethez, és a cselekmény mégis ennek az ellenkezője. Ilyen értelemben Bodaki viselkedése sem logikus: ő elért oda, hogy a történelem most igazságot szolgáltat neki, tehát - a lélektani képletek szerint - triumfálnia kellene. De a valóságban, pontosabban a drámában ezzel egyidőben érti meg saját akkori szerepét. Azt, hogy a német megölése után már fontosabb ember volt a században, mint Sajbán. Ha ő akkor továbbmegy a megkezdett úton, ha félreteszi a maga sértődését, és habozás nélkül elindul a lágert felszabadítani, talán minden másképp történik. Összeomlásának ez a feltámadó felelősségérzet az első és döntő indítéka. A második az, hogy most tudja meg, van valahol a világban egy gyermeke. Hogy' Anna árulása talán egy tévedés következménye. Hogy élhetett volna másképpen is, mint nyámorekon, magányban. A harmadik ok, amiért így zártam a drámát nem Bodaki jellemével és sorsával függ össze, hanem azzal, hogy tudatosan kerültem a mindent elrendező, megnyugtató befejezést. Nem akartam, hogy az emlékek tetemrehívása után bajtársi összejövetellel laposodjon a század találkozója, és a figuráknak sikerüljön megszabadulni a palackból kiengedett szellemtől. Ellenkezőleg, azt akartam, hogy a hősök is, a nézők is érezzék: nincs kiengesztelődés...

(A színpadi megvalósítás, sajnos, nem szolgálta elég árnyaltan, elég meggyőzően ezt az elképzelést. Bodaki öngyilkosságának írói motíválását, drámai előkészítését Dobozy, meggyőződésem szerint, nem tudta maradéktalanul megoldani. De érvei a koncepciót illetően elgondolkoztatóak.)

- Bodaki öngyilkosságán kívül még egy ponton hagyott kielégítetlenül a dráma, és ez Anna alakja.

-Anna szándékom szerint fontos vonást ad Bodaki jelleméhez. Kettőjük szerelmének rajzával, azzal, hogy Bodaki korántsem ragaszkodik úgy Annához, mint az asszony hozzá, érzékeltetni kívántam Bodaki állhatatlanságát is. Ezenkívül Anna jelenléte, úgy hiszem, mélyebbre ássa a szakadékot Bodaki és Sajbán között.

- A személyes indulat valamiféle „bánki sértődés" funkcióját kell hogy betöltse?

- Inkább úgy fogalmaznám, hogy a lány katalizátornak tekinthető a Bodaki-Sajbán viszonyban.

- Ez persze legfeljebb funkció, de még nem drámai szerep.

-Anna számára az átélt drámai részletek most állnak össze, most érti meg, hogy mi történt 1945 tavaszán Magyarországon, és most érti meg saját tragédiáját is. Ennyiben az Eljött a tavasz Anna drámája is.

- Az előadás, sajnos, éppen ezzel maradt adósunk.

- Meglehet, hogy a szövegnek több fogódzót kellett volna adnia a színésznek, hogy világosabbá és élményszerűbbé váljék Anna alakja. Ennek minősítése, úgy gondolom, a kritika dolga. Amit én elmondtam, a szándékra vonatkozik.

- Ha már az ellenvetéseknél tartunk, legyünk túl a leglényegesebbeken egy lélegzetre. A harmadik fenntartásom tudniillik a dráma címére vonatkozott. Úgy érzem,

az Eljött a tavasz nem a legszerencsésebb cégér, mert más képzeteket ébreszt és más-féle várankozást kelt, mint a mű.

- Mondja ki nyíltan, hogy banálisnak tartja!

- Annyi biztos, hogy ez a túlságosan is ismerős, patetikus hangzó cím nemigen vonzza a közönséget.

- Szerintem nem baj, ha egy műnek le kell győznie a címet. Azért választottam ezt, hogy az emberek a szavak mögé tekintve rájöjjenek, hogy a tavaszok nemcsak úgy „eljönnek”, nem akkor, amikor várjuk, nemis mindig az a tavasz, amit képzelünk - de a tél után azért törvény-szerűen kitavaszdik.

- Majdnem minden kritika felveti az Eljött a tavasz drámán belüli műfaji hovatartozásának kérdését. Általában a dokumentumdrámát és a publicisztikai hangvételt emlegetik. Hogyan vélekedik ezekről a szerző ?

- Ami az elsőt illeti: az Eljött a tavasznak semmi köze a dokumentumdrámához.

- Ha ennyire kategorikus, akkor a kérdés második felét már meg sem merem ismételni. Pedig meggyőződésem, hogy a „publicisztikus” jelző korántsem pejoratív, legfeljebb mi, kritikusok jártattuk le, amikor rossz, sematikus műveket tapintatból „publicisztikusnak” minősítettünk. A jelző igazi tartalma az érvelő, gondolati jellegű művekre vonatkozik.

- Ezen érdemes lenne eltöprengeni. Mert e szerint az értelmezés szerint Peter Weiss Vizsgálata és Hochhuth Helytartója is publicisztikai jellegű alkotás. Szerintem ezekre is szerencsésebb a vitadráma megfogalmazás. A magam művét is legszívesebben ide sorolnám. Egyébként hadd kérdezze vissza: ha nálunk publicisztikai mű az, ami „lelkizés” nélkül, főleg gondolatokkal él, akkor hogy lehet az, hogy publicisztikánk nincs jobban tele gondolatokkal? . . . Az, hogy ennyire politikus korban élünk, és hogy az emberek egyre nagyobb hányada képes a maga gondolatainak megfogalmazására, rákényszeríti az irodalmat ezeknek a gondolatoknak a kimondására. A modern drámában szerintem a kimondott gondolatnak legalább olyan fontos szerepe van, mint az eljátszott szituációnak vagy a hősök egy-egy jellemvonásának.

- Nem hiszem, hogy a jellem és a gondolat ilyen módon elválasztható lenne.

- Nem is áll szándékomban elválasztani. Sőt. A jelenkor világirodalma azt bizonyítja, hogy a vitadráma és a lélektani dráma között már koránt sincs olyan éles cezúra, mint valaha volt. De éppen mivel a privát érdekű irodalom felett eljárt az idő, törvényszerű a gondolatiság, a politika előrenyomulása. Ebben a véleményben egyébként megerősített nemrégiben az a belgrádi nemzetközi írókonferencia, amelyen a modern irodalom és a társadalom kérdéseit vitatták Kelet és Nyugat íróképviselői. Persze ezzel nem akarom azt mondani, hogy *csak* a közéleti irodalomnak van létjogosultsága. Egyáltalán, semmilyen *csakot* nem szeretnék megfogalmazni. Legfeljebb annyit, hogy engem azért foglalkoztatnak elsősorban a közéleti problémák, mert úgy érzem, korunk információkkal elárasztott, felcsigázott tudatú, zaklatott életű emberét is ez érdekli igazán.

- A már sokszorosan elismert előadásnak nincs szüksége a szerző udvarias formalitásnak tűnő dicséretére, ezért erről nem is kérdelem. Szeretném viszont tudni, milyen drámaírói tapasztalatot vagy tanulságot hozott az előadás.

- Talán elsősorban azt, hogy a próbák során megerősödött bennem az a hit, hogy az ilyenfajta intellektuális színjátszása a jövő; amelyben a játék, azaz a cselekvés és az ítélkezés, tehát a szembesítés együtt él a színpadon. Annak, hogy az emberi magatartást és annak etikai megítélését egyszerre érvényesíthesse a színész a maga szerepfelfogásában, az a feltétele, hogy minden naturális maradéktól megszabadítsuk a színpadot. Én magam írás közben is erre törekedtem. Már az emlékek felidézésénél szerettem volna érzékeltetni: nem biztos, hogy minden úgy történt, ahogy hőseim vallják, nem biztos, hogy minden ma megfogalmazott mondat így hangzott el annak idején, de biztos, hogy húsz év után így él, így rögződött az

illetőben, ahogy idézi. A színpadon minden figura két ember: a tegnapi, akit kivallat és a mai, aki vallatja. Ennek a kettőnek az érdekei nem feltétlenül esnek egybe. Hiszen aki vallat, az az igazságot keresi, akit vallatnak, az pedig az önmagára legkedvezőbb „igazságot” mondaná el legszívesebben. Csakhogy minden szépítés, minden hamisítás megakasztja a válaszok fogaskerekét, s a cselekmény egyszer csak csikorogni kezd: ha Sajbán nem mondta volna ki Bodaki nevét, amikor a német faggatta, hogyan történhetett a következőkben az, ami történt . . . A felidézett részleteknek *együtt* ki kell adnia a teljes igazságot. Ez a társadalmi kontrollt jelentő kollektív emlékezés jelentősége a drámában. A rendezés szerintem abban segített nekem és a színészeknek is, hogy minden részletében különös figyelmet szentelt a jelen és a múlt, a szubjektív és objektív igazság kettősségének. Ennek a törekvésnek a jegyében még a próbák során is változtattunk a szövegen, és azt hiszem, az előadás sok kitűnő színészi pillanata köszönhető ennek a felismerésnek.

NÉMETH LÁSZLÓ DRÁMAI

különleges helyet foglalnak el a mai magyar színház életében. Sajátos dramaturgiája, mondanivalójának sokrétű, izgalmas volta egy-egy újabb bemutató alkalmával mindig a felfedezés örömeivel hat. A negyvenes évek elején Németh László egy saját színházban szerette volna színre vinni már többször könyvdrámájának ítélt, de a bemutatók alkalmával mindig eleven, élő színháznak bizonyult drámáit. Az utóbbi években a könyvek lapjairól sorra előlépnek a Németh László-teremtette hősök, s valódi színház épülhet rájuk.

A veszprémi Petőfi Színház már több Németh László dráma bemutatójának volt színtere, s e színház közönsége is mindig örömmel fogadja az újabb Németh László drámákat.

Ebben az évadban - január közepén - az APÁCZAI kerül színre Horvai István rendezésében, Szilágyi Tiborral a címszerepben. Ez a tizenhárom éve keletkezett mű szervesen illeszkedik a sajátos Németh László-i drámai oeuvre-be. Apáczai Csere János alakjával, a 17. századi erdélyi tanítóval izgalmasan megfogalmazott drámai hős lép színpadra. Apáczai a hit, a meggyőződés és hivatássonteret nagyszerű példáját adja. A tanítás kínja és gyönyöre, az igazsághoz való ragaszkodás veszélye és szépsége, a csendes bátorság hősi pózoktól mentes nagyszerűsége megrázó drámává ötvöződik. Az Apáczai mai gondokból fogant és mai gondolatokkal átszőtt történelmi dráma: hű maradhat-e az ember a hithez, igazsághoz és hazához még akkor is, ha a hit még új, az igazság nehéz és a haza kemény szülő, nehezen fogadja be fia hitét és igazságát. Németh László határozott igennel felel a kérdésre.

A vállalkozás szépségét és izalmát éppen a feladat nagysága adja. Apáczai arra vállalkozott, hogy elkezdjen valami újat, amikor a megcsontosodott régi, még úgy látszott, szilárdan tartja magát; Németh László 1955-ben még nem érezhette könnyen realizálhatónak az Apáczai színpadra kerülését, mégis megírta, megjelenítve benne egy nemzet tanítására vállalkozó író gondolatait egy nemzetet tanító tudósról.

Ösztönzés, biztatás árad e drámából, felszabadítja, megsokszorozza az erőket, a tehetséget.

(S.O.)
